

Henryk Dąbkiewicz

WOJNY RELIGIJNE NA ŚLĄSKU
XVII- XVII WIEK

**WYPEŁNIENIE WARUNKÓW POKOJU WESTFALSKIEGO,
UKŁAD ALTRANSTÄDT**

Miedzioryt: „Pokój westfalski”.(Wyk. przed 1672: Hendrik ter Borch-rekonstrukcja cyfr.)

Ruch reformacyjny zapoczątkowany został przez Marcina Lutra, który w 1517 roku w Wittenberdze ogłosił swoje 95 tez. Zaproponowane przez Lutra reformy stanowiły krytykę i protest przeciwko sprzedaży odpustów oraz szerzącemu się w Kościele nepotyzmu i symonii. Zapoczątkowało to o powstaniu protestantyzmu – nowego nurtu chrześcijaństwa. Wszystkie powstałe później kościoły protestanckie swoje istnienie oparły o cztery podstawowe zasady: *Sola Scriptura*, *Solus Christus*, *Sola Gratia* i *Sola Fide*, czyli tylko Pismo, tylko Chrystus, tylko łaska i tylko wiara. Zasady te mówią, że tylko Pismo może określać treści wiary i praktyki chrześcijanina, Boga można poznać jedynie przez Chrystusa, zbawienie zależy od łaski Boga, a nie od dobrych uczynków człowieka, i tylko wiara może uratować człowieka od potępienia. W wyniku drugiej wojny religijnej, toczącej się w latach 1552–1555 pomiędzy katolickimi Habsburgami a protestanckimi książętami rzeszy zawarto w 25 września 1555 roku między cesarzem Karolem V a protestanckimi książętami Rzeszy w Augsburgu układ religijny. Zasada *cuius regio, eius religio* (czyj kraj, tego religia) przewidywał współistnienie obok siebie katolicyzmu i luteranizmu.

Przyjęcie tego aktu pokojowego był pozornym wyrazem tolerancji wyznaniowej. W praktyce ludność każdego księstwa musiała przyjąć, zależnie od woli miejscowego władcy, jedną z religii. Poddani musieli przyjąć wyznanie panującego, w przeciwnym wypadku zmuszeni byli opuścić kraj.

20 marca 1617 roku, w wyniku porozumienia pomiędzy Habsburgami austriackimi i hiszpańskimi Ferdynand II Habsburg został następcą cesarza Macieja Habsburga (Maciej cesarzem został po śmierci brata Rudolfa II w 1612 roku). W wyniku zabiegów cesarza sejm czeski wybrał go na króla Czech w tym samym roku. Decyzja ta miała fatalne skutki – Ferdynand był zagorzałym katolikiem i nie zamierzał respektować swobód wyznaniowych zagwarantowanych Czechom listem majestatycznym cesarza Rudolfa II (*dokumenty wydane 9 lipca 1609 i 20 sierpnia 1609 przez cesarza Rudolfa II gwarantujące swobodę wyznania w Czechach i na Śląsku.*). Miał powiedzieć: *Wolę rządzić raczej pustynią niż krajem pełnym heretyków*. Był też zdecydowanym zwolennikiem absolutyzmu, który wkrótce zaczął wprowadzać w życie. Nie liczył się ze stanowiskiem możnowładców, doprowadził do zamknięcia kilku zborów kalwińskich, a czary goryczy dopełnił zakaz obrad parlamentu. W 1618 wybuchła 30-letnia wojna religijna która zakończyła się podpisaniem tak zwanego Pokojowego Traktatu Westfalskiego.

Traktat pokojowy regulowały między innymi sposób radzenia sobie z mieniami (*własnościami*) jednorazowymi. W sporze o nieruchomości wyznaniowe warunki zostały cofniętych do roku 1624. Należy zwrócić wyłączone nieruchomości. Szwecja dostała diecezje Bremena i Verden, Wismar i części Pommern, Francja została nagrodzona Alzacją, w tym Strasburgiem. Przełom również osiągnięto w dziedzinie prawa religijnego. Protestanci otrzymali pełną autonomię i równość w imperium, Reformowani zostali zrównani z luteranami, wszystkie denominacje miały tę samą rangę przed sądami najwyższymi. Kontrakt został ostatecznie podpisany w październiku. Majątki otrzymały prawo do zmiany wszystkich spraw Rzeszy, w tym wojny i pokoju. Polityka i religia stały się silniejsze. Dominacja uniwersalnego imperium Świętego Cesarstwa Rzymskiego została przerwana.

Dojście do władzy Ferdynanda II rozpoczyna okres kontreformacji czyli rekatolizacja ziem dziedzicznych pod rządami Habsburgów. Główny wpływ na to mieli przebywający w Wiedniu w obozie cesarskim Jezuiti.

Po przeprowadzonej przez dynastię Habsburgów rekatolicyzacji, protestancki w przeważającej części Dolny Śląsk utracił w roku 1664 swoje świątynie z wyjątkiem trzech kościołów pokoju w Świdnicy (Schweidnitz), Jaworze (Jauer) i w Głogowie (Glogau). Odprawianie prote-

stanckich mszy poza kościołami Pokoju zabronione; „kazusy“ typu chrzest, ślub i inne akty sakralne leżały wyłącznie w gestii duchownych katolickich. Dlatego ewangeliccy mieszkańcy okolic Góry skupiali się w kościołach protestanckich na terenach przygranicznych w Giebułtowie (Gebhardsdorf), Proboszczowie (Probsthain), Wieży (Nieder), Świeciu (Schwerta) i Unięcicach (Meffersdorf) na Łużycach Górnych należących Saksonii. Jednakże były to znaczne odległości. Osoby starsze i chore, przeszły na katolicyzm, musiały całkowicie zrezygnować z praktyk religijnych.

Podczas trzeciej wojny północnej (1700-1721) która jednocześnie była wojną religijną, w pierwszej fazie tej wojny pomiędzy Szwecją Karolem XII a Cesarzem Austrii Józefem I zawarto układ altranstädzki.

1 września 1707 roku w niewielkiej miejscowości Altranstädt koło Lipska między Karolem XII i dynastią habsburską podpisana została tzw. konwencja altransztadzka na mocy której protestantom w księstwach: legnickim, brzeskim, wołowskim ziębickim, oleśnickim i na obrzeżach Wrocławia zwrócono 120 kościołów. Podpisanie układu w Altranstädt rozpoczęło dopiero okres długich rozmów przerywanych brakiem wspólnych uzgodnień w Legnicy czy Wrocławiu (Breslau). Porozumienie dopiero uzyskano w Wrocławiu (Breslau) 8 lutego 1709 roku podpisując Reces Egzekucyjny do konwencji zawartej w Altranstädt.

Abschiedt

Der Römischen Königlichen
Majestat / vnd gemeiner Stende / auff
dem Reichstag zu Augspurg / Anno Do-
mini M. D. LV. auffgericht.

Sampt/
Der Keyserlichen Majestat Camergerichts Ordnung/
wie die auff diesem Reichstag / durch die Königliche
Majestat / vnd gemeine Stende / widerumb ersehen/
ernewert / vnd an vilen orten geendert.

Mit Röm. Königlicher Majestat gnad vnd
Privilegio, inn sechs Jaren nicht nach zůtrucken.

Getruckt inn der Churfürstlichen Stadt
Meynz / durch Franciscum Behem / Anno
Domini M. D. LV.

Traktat pokoju Augburskiego 1555 rok

Triumf pokoju w Osnabrücku i Norymberdze, alegoryczne przedstawienie pokoju religijnego, 1649 oraz skan druku pokoju westfalskiego, traktatu z Münster.

Pokój westfalski (łac. Pax Westphalica) składa się z dwóch traktatów pokojowych zawartych 24 października 1648 roku w Münster i Osnabrück, kończących wojnę trzydziestoletnią. Wraz z ratyfikowanym 15 maja tego samego roku pokojem w Münster, który był negocjowany równoległe, ale nie jest uważany za część pokoju westfalskiego, dobiegł końca pierwszy większy kongres pokojowy czasów nowożytnych. Pokój westfalski z 1648 r., wynegocjowany w Osnabrücku i Monachium który zakończył wojnę trzydziestoletnią (1618-1648) jest uważany za centralne dzieło pokojowe wczesno-nowoczesnego okresu, który był w stanie zapewnić pokój w głębi Świętego Cesarstwa Rzymskiego Niemieckiego do 1806 roku.

Die
Altranstädtische Convention
(1707)
und die
Kaiser Josephinische Pfarrfundation
für Schlesien (1710).

Von

Erzpriester Dr. Soffner,
Pfarrer in Oltaschin.

Separatabdruck aus dem Schlesischen Pastoralblatte.

Breslau,
G. P. Aderholz' Buchhandlung.
1897.

Biblioteka
Sejmu Śląskiego

Układ zawarty w Altranstädt

**Reces egzekucyjny do konwencji zawartej w Altranstädt.
Ostateczna deklaracja cesarza Józefa na temat stosunków religijnych
na Śląsku etc. etc. z 8 lutego 1709 roku.**

Execution-Recess dotyczący umowy między Jej Rzymskim Majestatem Cesarskim i Waszą Królewską Mością Szwedzką w Alt-Ranstadt w Saksonii w dniu 12/22 sierpnia 1707 r. w sprawie Wolnych Praktyk Religijnych Wyznawców Augsburskich na Śląsku. Ustanowione dnia 8 lutego An. 1709 przez Najtaskawszą Cesarską Komisję i Najprzewielebniejszego Królewskiego Szwedzkiego Pełnomocnika, Pana Henninga, Barona Strahlenheim, do tego wykonania;

(Do wielmożnego barona Henninga von Strahlenheim, pełnomocnika króla szwedzkiego)

Panie,

Bez wątpienia Wasza Ekscelencja przypomina sobie, dzięki otrzymywanym powiadomieniom o dotychczasowych aktach wykonawczych, jakim sposobem Jego Majestat Cesarski i Królewski zgodnie z Traktatem z Altranstädt spowodował przywrócenie wiernym wyznania augsburskiego, którzy mieszkają w księstwach legnickim, brzeskim, wołowskim, ziębicim, oleńnickim oraz w mieście Wrocławiu, kościołów wyszczególnionych w załączonym tu wykazie, by mogli w nich swobodnie sprawować nabożeństwa swojej religii; tenże Majestat Cesarski i Królewski nie chciał zaniedbać, dla jak najlepszego zakończenia wszystkich związanych z religią konfliktów, ostatecznego i przetaskawego wypowiedzenia się w kwestiach, które pojawiły się jeszcze podczas wykonywania postanowień Traktatu; to jest że:

I. Nie ma zamiaru czynić najmniejszych przeszkód zwiększaniu liczby duchownych w kościołach w Świdnicy, Jaworze i Głogowie, tak jak to było postanowione w §2. Ugody, pod warunkiem jednak, że przedstawianie kandydatów będzie czynione na sposób ustalony w czasie, gdy owe kościoły wybudowano; tenże Majestat Cesarski i Królewski zgodził się wspianiałomyślnie na specjalne prośby Majestatu Szwedzkiego, aby wybudowano tam dzwonnice, by używano dźwięku dzwonów i by publicznie grzebano umarłych, przy zachowaniu wszakże wszelkich zwyczajowych opłat należnych parafialnym kościołom katolickim tych miast; że owe trzy kościoły i działające przy nich szkoły mogą być zbudowane z kamienia i otoczone murami, o ile ich odległość od miasta będzie większa, niż zasięgi pocisku wystrzelonego z działa.

II. Jego Majestat Cesarski i Królewski zgodził się również, aby udzielano Świętego Sakramentu chorym wyznania augsburskiego, pod warunkiem, że będzie to czynione przez duchownych tego wyznania, pełniących posługę w sąsiednich księstwach, gdzie obie religie są dozwolone i tolerowane.

III. Cesarz nakazał już ustalenie nowych opłat dla duchowieństwa katolickiego¹ i wprowadził je w całym swoim dziedzicznym księstwie śląskim; nie ma też najmniejszego zamiaru, by zmuszać wiernych wyznania augsburskiego do konwersji na religię katolicką, ani do udziału w obrządkach [*Exercitio quoad Ceremonialia*], ani do żadnego innego aktu, który sprawuje się w tej religii, o ile będą oni wnosić owe opłaty do proboszczów parafii, w których mieszkają, zgodnie z dawnym zwyczajem.

IV. Nie będzie się stwarzać trudności niepełnoletnim w rozporządzaniu swoją ojcowizną, gdy tylko osiągną wymagany wiek, ani wdowom i córkom w poślubieniu wedle własnego wyboru zarówno kogoś z kraju, jak i z zagranicy.

---

¹ Tzw. Taxa Stolae

V. Jego Majestat Cesarski i Królewski nie czyni żadnych przeszkód, by jego zarządzenia były rozpowszechnione w pełnym brzmieniu, a zwłaszcza, by nie odkładać ich wprowadzenia w sprawach dotyczących religii i konsystorza w wypadku wniesionego odwołania od wyroku.

VI. Nie będzie się też dalej zwlekać z tym, co zostało ustalone względem wychowania dzieci urodzonych z małżonków różnych wyznań² oraz z tym, o co się prosi względem zaślubin takich osób, a co dotyczy proboszcza parafii panny młodej³.

VII. Nie będzie się czynić trudności, ani szlachcie, ani mieszkańcom kraju będącym mieszczanami lub włościanami, w kupowaniu dóbr ziemskich lub domów na terenie rządzonego przez panów katolickich; i nie udzieli się w tym względzie żadnemu zwierzchnictwu ani sądowi prawa sprzeciwu z pomocą jakiegokolwiek wyjątku czy przywileju.

VIII. Wiernym wyznania augsburskiego nie wzbrania się pracować w dni świąteczne i uroczystości kościelne, o ile kult religijny katolików nie będzie przez to zakłócony; mogą również zachowywać i przestrzegać swoich dni pokuty i modlitwy; dozwolone będzie także kolatorom, by zostali pogrzebani w kościołach, nad którymi sprawują prawo patronatu, po wniesieniu stosownych opłat, że będą w nich mogli umieszczać swoje pomniki i epitafia.

IX. Jego Majestat Cesarski i Królewski najtąskawiej zarządził przywrócić wiernym wyznania augsburskiego kościół parafialny i szkołę w Złotorzy oraz w Pątnowie; nie jest też wcale przeciwny, by mały kościół polski położony na przedmieściu Brzegu został im udostępniony do swobodnego sprawowania nabożeństw; jednak co do kościoła w Łosiuwie, Cesarz zdecydował, by pozostał on w tym stanie, w jakim był w czasie zawarcia pokoju westfalskiego, przynajmniej dopóki prałat od św. Wincentego i tamtejsza szlachta jednomyślnie nie zdecydują inaczej.

X. Założono już i wydano niezbędne rozporządzenia w sprawie utrzymania oświeceniowej Akademii⁴ w mieście Legnicy; Jego Majestat Cesarski i Królewski nie stwarzał trudności, by się na to zgodzić oraz by za naszym pośrednictwem uczynić to Waszej Ekscelencji wiadomym.

XI. Ponieważ kościoły filialne, które nie są położone na terenie przywróconych [protestantom] kościołów parafialnych, a znajdują się na obszarze podległym Reformacji, z zachowaniem zawartych w Ugodzie wyjątków, nie przynależą więcej do kościołów macierzystych, lecz poprzez fakt odłączenia same się takimi stały, byłoby wbrew sprawiedliwości nie zachować przynależnych im praw, przywilejów, dochodów, gruntów i dóbr. Jednak tak samo nie powinno się, jako własności, odbierać kościołów filialnych [kościółom głównym], lecz słusznie byłoby je pozostawić; Jego Cesarski i Królewski Majestat nie jest więc przeciwny temu, by dochody kościelne wraz z tymi parafianami, którzy są wierni religii augsburskiej, mogły być przekazane owym kościołom macierzystym, mając na względzie posługujące w nich duchowieństwo.

XII. Nie będzie się więcej wzbraniać oddania córki Lassata i powierzenia jej wychowania nauczycielom wyznania augsburskiego.

XIII. Konsystorze w Legnicy, Brzegu i Wołowie są obecnie całkowicie zorganizowane co do zasad i kształtu wedle tych samych reguł, co w czasach pokoju westfalskiego; wystano też niezbędne instrukcje do katolickich przewodniczących (*sądów kościelnych*), by się do tego zastosowali i czynili wszystkie rozstrzygnięcia w sprawach kościelnych, które mo-

---

² Kościół katolicki na Śląsku domagał się, aby wszystkie dzieci z małżeństw mieszanych wychowywano w wierze katolickiej; wspomniany kompromis dotyczy prawdopodobnie stosowanej później przez długi czas praktyki, że córki wychowywano w religii matki, a synów – w religii ojca.

³ Pod koniec XVII w. księża katolicy często odmawiali udzielania ślubów osobom różnych wyznań, choć według prawa kanonicznego sakrament małżeństwa powinien być zawarty w parafii panny młodej.

⁴ Józefińska Legnicka Akademia Rycerska, wyższa szkoła o mieszanym, katolicko– protestanckim charakterze, dla młodzieży szlacheckiej.

głyby się pojawić, zgodnie z kanonami przyjętymi w religii augsburskiej i decydowali większością głosów, z zachowaniem możliwości odwołania się do Jego Majestatu Cesarskiego i Królewskiego; zarazem Cesarz zatrzymuje dla siebie prawo powoływania duchownych we wszystkich miejscowościach, w których jemu bezpośrednio przysługuje prawo patronatu, wiążąc nierozdzielnie prawo prezenty⁵ z prawem zatwierdzania. Aby jednak parafianie wyznania augsburskiego na terenach podlegających Komorze cesarskiej nie mieli powodu skarżyć się, że pozbawieni są służby bożej, w oczekiwaniu aż Cesarz rozporządzi kolaturami, co zresztą nastąpi jak najszybciej, Jego Majestat Cesarski i Królewski zezwolił najtęskawiej, by do tej pory nabożeństwa i udzielanie św. sakramentów sprawowane tam były przez duchownych z sąsiedztwa, lub przez jakiegoś innego zastępcę, którego konsystorz wybierze tymczasowo; zgadzając się zarazem, że w tych wypadkach gdzie prywatne osoby mają prawo patronatu, konsystorz może dopuścić do posług duchownego, którego mu przedstawi patron kościoła, o ile będzie przy tym uczynione dla Jego Majestatu Cesarskiego i Królewskiego najpokorniejsze sprawozdanie na temat kwalifikacji i zdatności kandydata, po którym uzyska on najtęskawsze cesarskie przyzwolenie.

XIV. czy też tak zwany Urząd Kościelny w mieście Wrocławiu w takim samym położeniu, w jakim był w czasach pokoju westfalskiego, powinien się znów znajdować; lecz do tychczasowa powszechna praktyka ukazuje, że prawo pierwszeństwa i prawo wyboru zawsze leżały we wspólnej gestii konsystorza biskupiego i wyżej wspomnianego wrocławskiego Urzędu Kościelnego, i że strony sporne miały zawsze swobodę zwrócenia się do jednego z dwóch wedle swego własnego wyboru; trzeba więc, aby dalej tak pozostało i żeby strony, które zwracają się do konsystorza biskupiego, były sądzone według kanonów przyjętych w religii augsburskiej, z zachowaniem zawsze prawa odwołania się do Jego Majestatu Cesarskiego i Królewskiego; lub gdy przez wzgląd na charakter bądź okoliczności sprawy przez konsystorz biskupi oddalone, były odesłane do wrocławskiego Urzędu Kościelnego.

XV. Jego Majestat Cesarski i Królewski polecił nam również, by przekazać Waszej Ekscelencji jego najtęskawsze zamiary odnośnie służb i urzędów publicznych; że wierni wyznania augsburskiego, którzy do tej pory okazali się zdolni do pełnienia służby wojskowej i cywilnej, szczególnie na urzędach krajowych, nie spotykali się nigdy z pominięciem lub odmową, a Jego Majestat Cesarski i Królewski kontynuuje dążenia, by mieć najtęskawsze baczenie przede wszystkim na zasługi zatrudnionych, czy to na urzędach krajowych, czy w miastach i magistratach.

XVI. I na koniec, co do zezwolenia, o które proszono, na wybudowanie jeszcze kilku kościołów luterzańskich ponad te trzy, które zostały już wzniesione na przedmieściach Świdnicy, Jawora i Głogowa po pokoju westfalskim; Jego Majestat Cesarski i Królewski, zarówno by poświadczyć swoje przyjacielskie i braterskie nastawienie do Jego Majestatu Króla Szwecji, jak i by zachować na tyle, na ile od niego to zależy, ową przyjaźń i harmonię, która do tej pory trwa między nimi; oraz aby zakończyć za jednym razem sprawy religijne, których negocjowanie trwało już tak wiele lat, i być dzięki temu uwolnionym od dalszych próśb; zgadza się i najtęskawiej zezwala wiernym wyznania augsburskiego założyć i wybudować jeszcze sześć innych kościołów z przynależącymi do nich szkołami ponad owe w Świdnicy, Jaworze i Głogowie, na tej samej zasadzie, na której tamte trzy były im przyznane, a mianowicie: że nie będą uprzywilejowane, by czynić jakiegokolwiek posługi ze szkoda dla katolików tych miejscowości; i tym mniej, by czynić uszczerbek miejscowym proboszczom w przynależnych im opłatach, dziesięcinach i innych ich dochodach; że będą zobowiązane dostosować się również do zasad wymienionych trzech kościołów odnośnie

---

⁵ Przysługujące patronowi (kolatorowi) kościoła prawo przedkładania kandydatury duchownego na objęcie w nim posługi.

wybierania swoich kapłanów i posyłania ich na własny koszt do najłaskawszego zatwierdzenia przez Jego Majestat Cesarski i Królewski; który zgodził się na wzniesienie owych kościołów koło miasta Żagań w księstwie żagańskim; koło miasta Kozuchów w dziedzicznym księstwie głogowskim; w księstwach dziedzicznych świdnickim i jaworskim koło miast Jelenia Góra i Kamienna Góra; w państwie milickim koło miasta Milicza i w dziedzicznym księstwie cieszyńskim, blisko miasta Cieszyna; nie omieszka również bez żadnej zwłoki zezwolić wiernym wyznania augsburskiego tych sześciu miejscowości, by rozpoczęli budowę swoich kościołów, gdy tylko otrzyma wiadomość, że Jego Majestat Szwedzki ratyfikował i wypełnił ugodę z Altranstädt.

O czym wszystkim chcieliśmy powiadomić waszą Ekscelencję, nie wątpiąc, że gdy zobaczy w poszczególnych punktach, iż nic nie zostało pominięte ze strony Jego Majestatu Cesarzkiego i Królewskiego, nie będzie mógł przeciągać wypełnienia ugody z Altranstädt; że nie będzie też więcej zastrzeżeń ze strony Jego Majestatu Szwedzkiego i nie powstaną już żadne przeszkody, by rzezoną ugodę ogłosić wypełnioną w całej swojej zawartości; lecz że zostaną prędko podjęte starania, by w pełni zakończyć te ważne sprawy ku wzajemnej satysfakcji, tym bardziej że Jego Majestat Cesarzki i Królewski przesłał już swe ostateczne rozkazy Urzędowi Zwierzchniemu swoich księstw dziedzicznych Górnego i Dolnego Śląska, chcąc uczynić znanymi swe najłaskawsze intencje wszystkim jurysdykcjom, tak kościelnym, jak i państwowym, aby miały je w rękach i wypełniały co do litery, gdy tylko Jego Majestat Szwedzki ostatecznie się zadeklaruje; mając honor pozostawać

Waszei Ekscelencji
najpokorniejszymi sługami

Hanns Anthon, hrabia Schaff-Gotsch Christoph Wilhelm,
hrabia Schaff-Gotsch Franz Anthon, hrabia Schlegenberg
Franz Albrecht Langius von Kraunichstadt

Wrocław, 8 lutego 1709

WYSZCZEGÓLNIENIE

Kościół, które na mocy ugody altranztädzkiej przywraca się wiernym wyznania augsburskiego

w księstwie legnickim:

kościół parafialny w Złotoryi (Goldberg)
kościół parafialny w Chojnowie (Hainau) wraz z kaplicą cmentarną
kościół parafialny w Lubinie (Luben), oraz dwa małe kościoły i
kaplicę cmentarną Wszystkich Świętych
kościół w Legnickim Polu (Wahlstadt)
kościół w Zimnej Wodzie (Kaltwasser)
kościół w Rokitnicy (Rochlitz)
kościół w Pątnowie (Panthenau)
kościół i kaplicę cmentarną w Prochowicach (Parchwitz)
kościół w Budziszowie Wielkim (Groß-Baudis)
kościół w Tyńcu Legnickim (Groß-Tinz)
kościół w Koskowicach [?] (Kaschwitz)
kościół w Krotoszycach [?] (Katsch)

kościół w Jenkowie (Jemkau)
kościół w Biernatkach (Barndorf)
kościół w Golance Górnej (Heydau)
kościół w Lasowicach (Groß -LaGwitz) kościół w Ulesiu (Waldau) kościół w Okmianach (Kaysers-Waldau) kościół w Bartoszowie (Borschdorf) kościół w Kwietnie (Blumenrode)
kościół w Wągradnie (Wangten) kościół w Grzybianach (Griebnig) kościół w Kępach (Kampern)

w księstwie brzeskim:

kościół w Kurzniach (Kauern)
kościół w Karłowicach (Katzendorf)
kościół w Stobrawie (Stobrau)
kościół w Czepielowicach (Ztcheplowitz)
kościół w Nowej Wsi (Neudorf)
kościół w Szydłowicach (Scheidelwitz)
kościół w Minkowicach (Mumken)
kościół w Bystrzycy (Peisterwitz)
kościół w Brzezimierzu (Wuste-Priese)
kościół w Piskorzowie (Groß-PeiGkerau)
kościół w Gułowie (Gaule)
kościół w Siedlcach (Zedlitz)
kościół w Michałowicach (Michelwitz)
kościół w Lipkach (Linden)
kościół w Brzezynie (Briesen)
kościół w Bąkowie (Bamkau)
kościół w Strzelnikach (Jagerndorf)
kościół w Kruszynie (Schonau)
kościół w Czeskiej Wsi (Bomischdorf)
kościół w Michałowie (Michelau)
kościół w Pępicach (Pampitz)
kościół w Karczynie (Karzen)
kościół w Białym Kościele (Steinkirchen)
kościół w Karnkowie (Arnsdorf)
kościół w Wilkowie (Wilkau)
kościół w Sienicach (Senitz)
kościół w Łagiewnikach (Heydersdorf)
kościół w Olesznie (Langen-Oelß)
kościół w Nasławicach (Nasselwitz)
kościół w Wilczkowicach (Wilschkowitz)
kościół w Dobrzenicach (Sigroth)
kościół w Księginicach Wielkich (Groß -Knignitz)
kościół w Karszowie (Karschen)
kościółek polski w Strzelinie (Strehlen)
kościół w Żeleźniku (Eisenberg)
kościół w Przewornie (Priborn)
kościół w Krzywinie (Crommendorf)
kościół w Gnojnej (Oldendorf)
kościół parafialny i kościółek św. Jerzego w Niemczy (Nimbtsch)
kościół w Prusach (Prauß)

kościół w Radzikowie (Rudelsdorff)
kaplica cmentarna w Jakubowicach (Jacobsdorf)
kościół parafialny i św. Jadwigi w Byczynie (Pitschen)
kościół parafialny w Kluczborku (Creutzbourg)
kościół w Polanowicach (Polanowitz)
kościół w Gołkowicach (Golkowitz)
kościół w Ciecierzynie (Neudorf)
kościół w Kostowie (Kostau)
kościół parafialny w Żłotym Stoku (Reichstein)
kościół parafialny w Srebrnej Górze (Silberberg)
kościółek polski pod miastem Brzeg (Brieg)
kościół parafialny i kościółek polski w Oławie (Ohlau)

w księstwie wołowskim:

kościół parafialny w Wołowie (Wohlau) i filialny w Uskorzu Małym (Klein Ancker)
kościół parafialny w Ścinawie (Steinau) wraz z kaplicą cmentarną
kościół w Rudnej (Rauden) i filialny w Starej Rudnej (Alt Rauden)
kościół parafialny w Wińsku (Wintzig)
kościół szpitalny w Baszynie (Beschina)
kościół w Tymowej (Timmendorf)
kościół w Jurczu (Gurtsch)
kościół parafialny w Wąsoszy (Herrnstadt) wraz z kaplicą cmentarną
i filialny św. Andrzeja

w księstwie ziebickim:

kościół w Ciepłowodach (Tepplowoda)
kościół w Nieszkowicach (Nobschutz)
kościół w Lutomerzu (Quickendorf)
kościół w Grodziszczu (Ober- und Nieder-Lempersdorf)
kościół w Stolcu (Stolz)
kościół w Opolnicy (Giresdorf)
kościół w Różanej (Rosenbach)
kościół w Brodziszowie (Dittmansdorf)
kościół w Rososzniczy (Olbersdorf)

w księstwie oleśnickim:

kościół parafialny w Trzebnicy (Trebnitz)
kościół w Zawoi (Schawan)
kościół w Polskiej Kuźnicy (Polnisch-Hammer)
kościół w Łuczynie (Lucin)
kościół w Żłotowie (Schlotten)
kościół w Pawłowie (Pawlau)
na terenie podległym miastu Wrocław:

kościół w Domasławiu (Dombslau)
kościół w Rościszawicach (Riemberg)
kościół w Swojczycach (Schwotsch)
kościół w Praczech Odrzańskich (Protsch an der Oder)

Zamknięciem sprawy była:

Declarado excellentissimi Plenipotentiarum Svecici, qua nomine et autoritate sacrae Regiae Majestatis Sveciae testatur, in omnibus Conventioni Alt-Ranstadiensi a Sacra Caesarea Majestate satisfactum esse. Posteaquam a sacra Regia Majestate Sveciae mini, sacrae suae Majestatis ad aulam Caesaream Ablegato extraordinario, in mandatis datum est, executioni Conventionis Alt-Ranstadiensis, die 12/22 Augusti anno 1707 initae assistere, ac id sedule agere, ut ea, quae in illa pactae sunt, promissae executioni mandentur, eoque praefatae Alt-Ranstadiensis conventionis executio, adspirante divini Numinis gratia, et officiis Dominorum Commissariorum, ne non supervenientis Comitum de Zinzendorf, largissime praestitis funditus omnibus difficultatibus et obstaculis, devenerit, ut singula, quae in memorata Alt-Ranstadiensi conventionione, de restaurando libero in Silesia Augustanae confessionis exercitio, stipulata, et in vim legis sancita sunt, fideliter et genuine adimpleta esse profiteri debeam, omniaque iam piene executioni mandata sint: ideo quam fieri potest solemnissime, profiteor, non solum nihil superesse, quod in hoc religionis negotio amplius, sub quocunque praetextu desiderari possit, sed etiam gratissimo agnoscere sacram Regiam Majestatem animo, quod ad illius intercessionem, sex nova templa aedificanda subditis suis concesserit, eamque vicissim fraternis officiis recognoscituram. Quemadmodum hanc quoque concessionem mandato Sacrae Regiae Majestatis Sveciae enunciatam, et in hoc instrumento conscriptam, manu mea subscripsi et sigillo communi. Dabantur.

Deklaracją najznakomitszego Pełnomocnika Szwecji, pod imieniem i nazwiskiem.

Na podstawie upoważnienia Świętego Królewskiego Mości Szwecji zaświadcza się, że Święta Cesarzowska Mość wypełniła pod każdym względem Konwencję z Alt-Ranstad.

Następnie od świętego Królewskiego Majestatyicznego Państwa Szwecji, Nadzwyczajnego Pełnomocnika Jego Najświętszej Mości przy Dworze Cesarzkim, otrzymał instrukcje mające pomóc w wykonaniu Konwencji z Alt-Ranstad, rozpoczętej 12/22 sierpnia w roku 1707 i pilności działania, tak jak zostało zawarte w tych umowach. Nakazuje się wykonanie przyrzeczeń i wykonanie wspomnianego porozumienia Alt-Ranstadien, aspirującego do boskiej łaski Bożej i urzędów Lordów Komisarzy. Przybycie hrabiego Zinzendorf, po wszelkich trudnościach i przeszkodach, stało się porozumieniem w sprawie przywrócenia swobodnego wykonywania spowiedzi augsburskiej na Śląsku, przewidzianym i usankcjonowanym przez prawo. Muszę oświadczyć, że zostały one wiernie i rzetelnie wypełnione i że teraz wszystko ma zostać w pełni wykonane: dlatego też możliwie uroczyste wyznaję, że nie tylko nie ma już nic, czego można by pragnąć w tej kwestii religii pod jakimkolwiek pretekstem, ale także z najtęskawszym sercem wyznaję Najświętszą Królewską Mość, która za swoim wstawiennictwem obdarzyła sześć nowych świątyń zbudowania swoich poddanych i że w zamian powierzy jej obowiązki braterskie.

W ten sam sposób koncesja ta została ogłoszona również na mocy rozkazu Najświętszej Królewskiej Mości Szwecji dane i zapisane na tym instrumencie, podpisałem ręką i przyłożyłem swoją pieczęć)

Wratlaviae, 8 lutego 1709 r.

ÍL.SJ Henning Książę Baron Stralenheim.

Ihrer Kayserl.und Königl. Majestät Allernädigstes Rescriptum, an Dero Hochlöbliches Königl.

Najwyższy Urząd w Księstwie Śląskim, nadanie obecnych i przyszłych uprawnień oraz punktualne przestrzeganie wszystkiego, co Wasza Cesarska Mość najłaskawiej zadeklarował w przerwie egzekucyjnej.

Majestat Jego Cesarskiej Mości Józef I /z łaski Boga wybrany cesarzem rzymskim/ także królem Węgier i Czech itp., najczcigodniejszy /wysoko i dobrze urodzony;

W związku z tym, w celu ostatecznego rozwiązania różnic dotyczących wykonania Konwencji Altranstädt, aby doprowadzić do całkowitego zakończenia tej ważnej religijnej negacji, niniejszym deklarujemy się najłaskawiej za zawartymi tutaj fragmentami, zgodnie z ich orientacyjną treścią, a tym samym chcemy również wiedzieć dokładniej, co najłaskawiej postanowiliśmy w tym względzie i jednocześnie uważamy za konieczne do zadekretowania. Dlatego nie tylko chcieliśmy to oznajmić ze względu na twoją konieczność i naukę, ale jednocześnie najłaskawiej nakazać, aby przekazano ten nasz dekret wszystkim duchowym i świeckim instancjom w naszym dziedzicznym księstwie śląskim/ wystarczająco często/ i dał im ich punktualne przestrzeganie z takim naciskiem, że żadne wyjątki od jakichkolwiek szczególnych zezwoleń przeciwko niemu /nie będą miały zastosowania /ani teraz, ani w przyszłości/:

Miejsce i położenie sześciu kościołów Konfesji Augsburskiej dozwolonych do odbudowy poza murami miejskimi /miast wyszczególnionych w uchwale/ pod numerem szesnastym /w obecności i za zgodą Wysokiego i Dobrze Urodzonego Naszego Nadwornego Rady Wojennego /Cämmerer /Obristena Feld-Wachtmeister /Deputowanego na Królewskim Dworze Szwedzkim /oraz drogiego wiernego Ludwika Hrabiego Zinzendorf i Pottendorf /przez każdego Kapitana Ziemskiego Księstwa/ na mocy którego miasto ma wyznaczyć bez dalszych ceregieli. Jednocześnie gorąco nakazuję, aby Nasze Najłaskawsze postanowienie było posłusznie przestrzegane we wszystkich punktach i klauzulach/ i aby nic nie mogło być zrobione przeciwko niemu w przyszłości, unikając naszej surowej cesarskiej i królewskiej niełaski:

Niniejszym wypełnia się Naszą Najłaskawszą Wolę i Dekret, wydany w Naszym Mieście Wiedniu/ dnia 27 stycznia/ w siedemset dziewiątym/ roku Naszych Królestw/ Rzymskiego w dwudziestym/ Węgierskiego w dwa i dwudziestym/ i Czeskiego w czwartym roku.

Joseph.

J.W.C. Wratislav, R.B. Cancellarius

Ad mandatum Sacr. Caes. Regiaeque Majestatis proprium

J.C; z Sannig

Praes. d.s. Febr. Anno 1709.